

Bíró-Balogh Tamás

Kosztolányi Dezső ismeretlen önéletrajza

1

Az önéletrajz (curriculum vitae) alkalmi műfaj, készítője sohasem belső indíttatásból, hanem külső ok miatt írja: általában valami beadványhoz csatolja szükséges mellékletként. Az önéletrajz nem más, mint írója életrajzi adatainak sorozata – végső lecsupaszított formája ennek a szöveges önéletrajzok ellenében ma egyre inkább elterjedő vázlatos CV, amely már nélkülöz minden egyénítő nyelvi eszközt, s ténylegesen nem is más, mint egy formásan elrendezett adatsor. A szöveges önéletrajzban ugyanakkor arra is lehetőség van, hogy írója – éppen a nyelvi lehetőségek által – bújtatva, vagy éppen kihangsúlyozva azokat a nem alapadatokat is leírja, amiket ő maga vél fontosnak a beadványhoz: kiemelheti egyes tulajdonságait vagy képességeit, a már elért eredményeket, esetleg céljait. Vagy akár, és ez ugyanolyan fontos, el is hallgathat ezek közül már kevésbé fontosnak vagy éppen kínosnak tartott tényezőket.

Kosztolányi Dezső önéletrajzai közül eddig mindössze három volt ismert. Közös bennük, hogy mindet fölkérésre írta; és az elsőben ezt az aspektust ki is emeli: „Életrajzot kérnek tőlem?” – kezdi írását az 1911 augusztusában megjelent darabban.¹ Ezt a *Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja*, a következőt *Az Érdekes Újság Dekameronja*, a harmadikat a *Színházi Élet* tematikus összeállítása számára írta. (A szintén az önéletrajzok között számontartott *Önmagamról* című esszét nem számítom a „hivatalos” darabok közé.)

A három írás időrendi elhelyezkedése lefedi a már ismert alkotó pályáját: a kezdő költő még nem volt olyan irodalmi pozícióban, hogy életrajzot kérjenek tőle, viszont az első nagyobb sikere (*A szegény kisgyermek panasza*, 1910) után, de még mindenképp a pálya elején kétszer is vallomásra bírták, 1911-ben és 1913-ban. Ezt követően azonban már csak a befutott, és mint utóbb kiderült: az élete vége felé járó költő írt önéletrajzot, 1935-ben.²

2

Az alábbi, Kosztolányi gyűjteményes kötetekben nem szereplő – és így a kutatók figyelmét elkerülő – önéletrajz *Az Est* 1923-as *Hármaskönyvében* jelent meg, amely a közölt szerkesztési adatok szerint 1922. június 1. és november 15. között készült; Kosztolányi is e két dátum között írta meg szövegét. Kosztolányi életének ebből az időszakából nem ismerünk hasonló szöveget; már jegyzett költő, több verses-, novellás- és műfordításkötete megjelent, de még előtte áll az igazi nagy regényeknek. És még egy fontos életrajzi helyzet: nemrég zárult le pályáján az Új Nemzedék-periódus (1919–1921), ekkor már a *Pesti Hírlap* munkatársa.

1 Kosztolányi Dezső: [Önéletrajz] In: *Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja*. Bp., 1911. Újraközölve: *Tükörfolyosó. Magyar írókról*. Szerk. Réz Pál. Bp., 2004. Osiris. 661.

2 Ezekről bővebben: Bíró-Balogh Tamás: *Kosztolányi Dezső önéletrajzai*. In: *Egy közép-európai értelmiségi napjainkban. Tverdota György 65. születésnapjára*. Szerk.: Angyalosi Gergely, E. Csorba Csilla, Gintli Tibor, Veres András. Bp., 2012. ELTE BTK. 249–256.

Ez az önéletrajz is felkérésre született. Az *Est* című napilap 1923. év végi, *Lexikon az újságolvasó számára* című évkönyvében jelent meg. A kötet szerkesztői Salusinszky Imre és Mikes Lajos, a szerkesztőbizottság tagjai pedig Cserna Andor és Tóth Árpád voltak. „Az *Est*, *Pesti Napló*, *Magyarország* előfizetőinek” készült kötet, vállalt jellegéből adódóan vegyes tematikájú lexikon, melyben – több más terület mellett – helyet kapott az irodalom is. A „döntő a szerkesztésnél tehát bizonyosan annak a társadalmi rétegnek az ízlése, érdeklődése volt, amely olvasóként s vásárlóként a lap mögött állt, s amely akkor az irodalomnak is elsősorú fogyasztója volt: a városi, ún. liberális polgárságé. Elmondható tehát: aki bekerült címszónak Az Estlapok e lexikonába, az a történeti pillanat polgári olvasóközönségének a műveltségképében mint a magyar irodalom szerves része volt jelen”, és ezen belül „aki nagy súllyal, hosszú szócikkkel (stb.) szerepelt a lexikonban, az volt akkor érdeklődésre számot tartó »nagy« író.”³ Lengyel András tipologizálása alapján Kosztolányi mindenképp a „nagy” írók közé tartozik, hiszen egy rövid életrajz mellett az arcképe és az önéletrajza is megtalálható a lexikonban. 1922-ben Kosztolányi ezt írta magáról:⁴

A költő önéletrajza az, amit megír verseiben, és életrajza az, amit az olvasó a versek alapján elképzél. A többi csak adat, akár az irodalomtörténet jegyzi föl, akár maga a költő. Mikor számot vet magával az író, megdöbben, milyen kevés történt vele és mi sok mindent élt át.

Szabadkán születtem, 1885-ben. Húsz évig éltem itten, a poros, magyar kisvárosban, majdnem egyedül. Egyetlen társaságom, egyetlen barátom Csáth Géza volt, unokaöcsém, kivel korán írogatni kezdtünk, a magunk módján, s ifjúkori merészségünkkel nem egyszer megbotránkoztattuk a vidéki közvéleményt.

Különbön el-nem-múló, folyton megújuló élményem a családom volt, melyben növekedtem. Nagyapám, az ősz, daliás aggastyán, ki átküzde az 1848/49.-i szabadságharcot, Törökországban, Amerikában élt hosszú évekig mint emigráns, és a tengerről, háborúról, Petőfiről beszélt nekem, kit személyesen ismert. Az üvegszekrényben állt egy Amerikában készült daguerrotype-je, mely harmincéves korában ábrázolta, göndör fejjel, Kossuth-szakállal, s az elefántcsont forgópisztolya, melyet számos ütközetben használt. Apám matematikával, fizikával foglalkozott, éjjel-nappal kísérletezett, otthon is. Írószobája tele volt görebekkel, ingákkal, ismeretlen műszerekkel és ábrákkal. Tízéves koromban egyszer fölvoitt a laboratóriumba s – mikor ez még újság volt – a Röntgen-fényben megmutatta csontvázatát.

1905-ben⁵ Budapestre kerültem. Aztán évente sokat utaztam Franciaországban, Olaszországban, Belgiumban, többször hosszasabban időztem Párizsban és Rómában. Az életem igazi eseménye azonban a magyar vidék volt, mely sok lelket és érzést ismeretett meg velem s torz és fájó furcsasága ma is a titkot jelenti számomra.

Az első húsz évemnek vagyok adósa, halálom napjáig.

A szöveget Kosztolányi kézzel írt aláírásának hasonmása zárja. Az önéletrajz tipográfiaiailag jól elkülönül környezetéből: nagyobb betűmérete kiemeli a címszavak közül. (Másoknál az irodalmi művekből vett részletet is ezzel a nagyobb betűmérettel szedték.)

Az önéletrajz alatt van Kosztolányi tulajdonképpeni lexikonszócikke, melynek a valóságos valójában csak kiegészítője: „Kosztolányi Dezső az új magyar lírai költészet egyik vezető egyénisége. *Négy fal között* című első kötete egyik legjelentősebb hatású elindítója,

3 Lengyel András: *A magyar „írói rend” összetétele 1922-ben. Kísérlet egy forrástípus irodalomszociológiai értelmezésére.* In: Uő.: *Útkeresések. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok.* Bp., 1990. 13–33.

4 Kosztolányi Dezső: *Önéletrajz.* In: *Az Est Hármaskönyve, 1923.* Szerk.: Salusinszky Imre és Mikes Lajos. Bp., 1922. 399–400. hasáb.

5 Az eredetiben 1915-ös évszám áll, ami nyilvánvalóan nyomdahiba.

A szegény kisgyermek panasza című ciklusa pedig körülbelül tetőpontja a magyar lírai impresszionizmus fejlődésének. Kitűnő műfordító.”

Mivel a lexikon munkatársai közül az irodalomrész „felelőse” Tóth Árpád volt, tudható, hogy a szócikket ő írta. És mivel általánosságban elmondható, hogy Tóth Árpád kötetbeli kiséletrajzaiból „megismerhető a kortárs írókhoz való irodalmi (nem magánemberi) viszonya”,⁶ úgy a Kosztolányi-értékelése is beszédes, méghozzá Kosztolányira és Tóthra nézve egyaránt.

Szembeötlő, hogy az életrajzi szócikkben egyetlen szó sincs Kosztolányi prózájáról, pedig az író ekkor már nemcsak több kötetnyi novellát adott ki, de már két nagyobb epikus mű a nevéhez fűződik: *A rossz orvos* című kisregény 1920-ban, *A véres költő* 1921-ben jelent meg. Viszont a lírikus Tóth Árpádot Kosztolányiban – mint a példa mutatja – első-sorban a lírikus érdekelte, és ez egybevág Kosztolányi önjellemzésével is, aki magáról mint költő beszélt mindig: legtöbb idevágó cikkében és vallomásában mint „magyar költő” aposztrofálta magát. Beszédesen jellemző az is, hogy a generációtárs Tóth még a lírai életművön belül is „rangsorol”: Kosztolányitól csupán az első két kötetét említi, az 1907-es debütáló gyűjteményt (*Négy fal között*), illetve a hangos sikert hozó másodikat (*A szegény kisgyermek panasza*, 1910). Kosztolányi ezt követő szűk másfél évtizedes költői terméséből egyet sem említ. Nem tudni, hogy ez Tóth értékítélete-e, vagy inkább csak az az attitűd, hogy a közönség számára is emlékezetes költői indulást hangsúlyozza ki, mindenesetre egy bizonyos: *A szegény kisgyermek panasza*inak fölemlegetése („körülbelül tetőpontja a magyar lírai impresszionizmus fejlődésének”) szintén egybevág Kosztolányi eddig ismert összes önéletrajzával, amelyekben ennek a kötetnek kiemelt fontosságot tulajdonít. (Ennek a mentalitásnak sarkalatos változata az, amikor így írt az egyik curriculum vitae-jében: „Életrajzomat megírtam már versekben. Abban a kis könyvemben, amelyet legjobban szeretek és legtöbbször becsülök, *A szegény kisgyermek panasza*iban, megírtam összes emlékeimet. Más nem történt velem.”⁷)

3

Egy közember önéletrajza természetesen más, mint egy íróé. Bár ugyanaz a műfaj, nagyon különbözők a végeredmények. Közös bennük, hogy felkérés szüli őket, s így mindkét esetben alkalmazott műfajról beszélhetünk, de míg egy civilnél az önéletrajz valóban egy adatolt életpályát mutat be, a szerzői önéletrajz esetében inkább már irodalmi alkotásról beszélhetünk, ahol az önkifejezés a cél. Kosztolányi most is azonnal nyilvánvalóvá teszi ezt, és deklarálja a különbséget: „A költő önéletrajza az, amit megír verseiben, és életrajza az, amit az olvasó a versek alapján elképzél. A többi csak adat, akár az irodalomtörténet jegyzi föl, akár maga a költő. Mikor számot vet magával az író, megdöbben, milyen kevés történt vele és mi sok mindent élt át.”

Célszerű megvizsgálni, mégis milyen életrajzi adatokat tartalmaz ez a „CV”. Valóban nem túl sokat. Kosztolányira vonatkozó *adat* mindössze hét van benne. 1.) Szabadkán született 1885-ben. (A születési hely persze nemcsak a lexikon-szócikkek gyakorlata miatt van elől, de mint magából a szövegből is kiderül, jóval lényegibb Kosztolányi számára, mint a dátum.) 2.) Húsz évig élt itt. 3.) Csáth Géza az unokatestvére. 4.) A nagyapja Kossuth tisztje volt. 5.) Az apja matematikával és fizikával foglalkozik. (De azt már nem árulja el, hogy ő tanár volt és gimnáziumi igazgató.) 6.) A húsz, Szabadkán töltött év után, 1905-

6 Lengyel András: i. m.

7 Kosztolányi Dezső: [Önéletrajz]. In: Uő: *Tükörfolyosó*, 662.

ben Budapestre ment. 7.) Azóta járt Franciaországban, Olaszországban és Belgiumban, a francia és az olasz fővárosokban hosszabban is időzött.

Nem beszél pl. az iskoláiról, nem beszél a munkahelyeiről, és ami ennél is meglepőbb: egyáltalán nem beszél a munkásságáról, kötetéről. Ezek szerint azok is csak olyan „adatok”, amelyek már egyáltalán nem fontosak számára, hiszen nem esnek bele élete első húsz évébe. Ez már, jól megfigyelhető, az a rejtőzködő attitűd, ami az Új Nemzedék-periódus után lett sajátja. Bár két korábbi önéletrajzában sem adatozza pontosan életét, de azokban megemlíti pl. édesanyját, gyerekkori betegségét, bécsi diákéveit, verseit, elbeszéléseit és *A szegény kisgyermek panaszait*. Csáth Gézát, mivel még élt, sem 1911-ben, sem 1913-ban nem nevezte meg, ellenben 1935-ben szintén. Az apjáról mindig szól röviden, de ami igazán fűltűnő, hogy a nagyapjáról mindig hosszasan ír, minden családtagjánál részletesebben. Ebben az önéletrajzban szintén Kosztolányi Ágostoné a főszerep.

Mindent egybevetve: az 1923-ban írt önéletrajz rendhagyó mivoltával tökéletesen beleillik Kosztolányi önéletrajzainak sorába.

4

Kosztolányi lexikonbeli szerepeltetése persze összetett kérdés: amennyire nyilvánvaló, hogy nem hiányozhat a magyar szellemi-művészi elit körképéből, ugyanannyira „problémás” is a felvétele. Kihagyhatatlan szerző, de túl közeli még az Új Nemzedék-korszaka. Mindenki ismeri a költői-írói rangját, de mindenki emlékszik még a hírhedt antiszemita *Pardon*-rovatra. Elismerik jelentőségét, de nem méltatják túl. Önéletrajza és arcképe szerepel a lexikonban, de róla már nem írnak hosszán, és műveiből sincs szemelvény. Persze, ebbe az is belezárt, hogy Kosztolányi *nem* Az Est-lapok munkatársa volt. Alkalmilag publikált ugyan mindhárom napilapban (*Az Est*, *Magyarország*, *Pesti Napló*), de a *Pesti Hírlap* alkalmazásában állt. Ez a reláció akkor lesz szembeűnő, amikor kontrollként megvizsgáljuk, kik kaptak Kosztolányinál mennyiségileg és minőségileg is jelentősebb méltatást.

Lengyel András alaptanulmányában négyféle karakterjegyet különböztet meg, amivel a lexikon szerkesztői egy-egy íróat jellemeznek: 1.) hosszú szócikk szól róla, 2.) szerepel az önéletrajza, 3.) van szemelvény valamely művéből és 4.) hozzák az arcképét. Ez alapján Kosztolányi, akinek önéletrajza és arcképe szerepel a kötetben, ún. „kétkarakteres” szerző.

A lexikon százhuszonnyolc magyar szerzőt vesz fel, s adja ezzel a magyar íróársadalom reprezentatív hierarchiáját. Hiszen egyáltalán nem mellékes, kit hogyan – és hogyan nem! – jellemeznek. Az élen azok állnak, akikhez mind a négy karakterjegyet csatolták. Nincsenek sokan: Babits Mihály, Bródy Miksa, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Somory Dezső. Három karakterjeggyel – tehát még mindig a Kosztolányinál „fontosabb” szerzők közé tartozva – már többen bírnak: „Beöthy László, Csathó Kálmán, Harsányi Zsolt, Heltai Jenő, Karinthy Frigyes, Kárpáti Aurél, Kemény Simon, Kosáryné Réz Lola, Krúdy Gyula, Rákosi Viktor, Révész Béla, Szávay Gyula, Tóth Árpád.” És csak ők utánuk következik Kosztolányi csoportja, a két karakterjegyesek. Kosztolányi ez alapján az erős középmezőny tagja. (Olyanokkal együtt, és itt most kontrasztként elsősorban a ma már kevésbé jelentősebb szerzőket sorolva, mint pl. Bakonyi Károly, Lakatos László, Szomaházy István, Kozma Andor, Telekes Béla, Wlasics Gyula ifj., Vészi Margit.)

Ez persze, ma már tudni lehet, nem a valóságos kvalitásokat tükrözi. Kosztolányi 1923-ban már egyértelműen a magyar irodalom elitjéhez tartozott, Babits és Móricz mellé. Bár az igazán nagy művek még előtte álltak: még nincs *Aranyasszony*, *Pacsirta*, *Édes Anna*, *Meztelenül*, *Esti Kornél*, *Számadás*. De ha ezt is figyelembe vesszük, akkor is „megérdemelt” volna minimum még egy karakterjegyet, és akkor Karinthyval és Krúdyval lenne egy csoportban. Ami már közelebb lenne a valósághoz. Hogy másképp alakult, az következmény.